

УДК 378.4-021.3 (045)

Н.І. Ашиток

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК КОМУНІКАТИВНА СИСТЕМА В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Анотація. В епоху глобалізації інтеграція в різних сферах суспільства стала розглядатися як розвиток просторів: економічного, комунікативного, освітнього, надаючи їм значення різних видів взаємодії суб'єктів суспільної діяльності у межах територій різного масштабу. Виокремлено такі освітні комунікативні простори – глобальний, континентальний, групи країн та країни. Проявами просторів такого типу є обмін студентами та викладачами, співпраця між ЗВО різних країн над проектами. Співпраця забезпечується ІКТ та іншими формами спілкування. Зазначене сприяло організації освітньої допомоги для вимушених переселенців з України.

Ключові слова: освітній простір, комунікативна система, глобалізація, спілкування, розвиток, освіта.

Вступ

Глобалізація є процесом інтеграції людства в єдине ціле, що забезпечується все більш уніфікованими формами взаємодії між націями, економічними і політичними системами, між людьми. Не стала винятком і система вищої освіти, яка визнається на даний момент одним із рушіїв розвитку людства і потребує постійної відповідності вимогам мінливого світу. Останнім часом інтегративні процеси у різних сферах суспільства стали тлумачитися як розвиток певних просторів: економічного, комунікативного, освітнього. Їм надають значення взаємодії суб'єктів суспільної діяльності (соціальних інститутів) у межах певних територій різного масштабу, у тому числі країни, групи країн, які мають спільні історичні, культурні, освітні традиції (освітній простір держав, європейський освітній простір), світу загалом (світовий освітній простір). Відтак поряд із термінами «політичний простір», «економічний простір», «комунікативний простір», «соціальний простір» сформувався термін «освітній простір» (англ. Education Area, або EA), зміст якого слід розуміти як «просторово-часове поле функціонування і розвитку системи освіти як відкритої й активної соціальної сфери, в якій діє ідеологія формування особистості з урахуванням умов зовнішнього середовища (природно-кліматичних, екологічних, соціально-економічних, політичних й ін.), потреб соціальних замовників (і самої особи), реалізуються освітні послуги установами освіти й організаціями, що володіють освітнім, виховним і розвивальним потенціалом» (Касярум 2013, 108).

Незважаючи на високу присутність терміну «освітній простір» у філософській, соціологічній, психологічній та педагогічній науці, існує потреба у подальшому науковому осмисленні та поглибленому аналізі освітнього простору як специфічної комунікативної системи, його сучасного стану та проблем у його організації, про що йдеться у статті.

Мета дослідження

Мета статті – осмислення розвитку сучасної вищої освіти як специфічної комунікативної системи, що конкретизується у наступних завданнях: дослідити специфіку поняття освітнього комунікативного простору; проаналізувати сучасний стан розвитку зазначеного простору; окреслити проблеми, які виникають при цьому.

Методологія дослідження

Теоретико-методологічною основою дослідження виступають загальнонаукові та спеціальні методи і підходи, за допомогою яких вивчатиметься освітній простір вищої освіти як комунікативної системи. Одним із таких підходів є системний підхід, який спрямований на розкриття цілісності освітніх об'єктів (у даному випадку освітніх просторів різного рівня), виявлення у них різноманітних типів зв'язків та зведення їх в єдину теоретичну картину.

Результати

Освітній простір – багатогранне явище, яке науковці вивчали не лише у філософсько-освітньому (Н. Іванова) культурологічному (І. Ларісова), полікультурному (О. Дубасенюк, В. Асєєва), культурно-освітньому аспектах (О. Смолінська), а й комунікативному (Т. Булгакова, Г. Жукова, Г. Косенюк, Ю. Ямполь). Л. Литвиною систематизовано різні трактування комунікативного простору в працях дослідників. Зазначений простір розуміють: як географічний, у якому відбувається процес комунікації та здійснюються комунікативні дії (світовий комунікативний простір, регіональний комунікативний простір, комунікативний простір окремих країн, міст тощо); як різновид соціального простору (поряд із культурним, правовим тощо); як комунікативне середовище суспільства певного рівня соціального розвитку (комунікативний простір громадянського суспільства, комунікативний простір публічного управління, комунікативний простір бізнесу тощо) та ін. (Литвинова 2019). На наш погляд, плідним видається вивчення комунікативного простору освіти за територіальною ознакою, зокрема освіти України у межах європейського освітнього простору на тлі військових дій та допомоги світової спільноти країні у контексті глобалізаційних процесів.

У становленні освітнього простору як комунікативної системи виділяють декілька етапів: 1) безпосереднє спілкування особистості з носіями соціального досвіду до появи писемності; 2) виникнення освітнього простору в монастирях та університетах із різними освітніми можливостями; 3) уніфікація освітнього простору завдяки книгодрукуванню, розвитку транспорту та засобів зв'язку; 4) інтеграція й глобалізація освітнього простору (Касярум 2013, 108). Лише на останньому із названих етапів освітній простір можна розглядати за територіальною ознакою як певну частину соціального простору, у рамках якої здійснюється нормована освітня діяльність як єдність,

цілісне утворення в сфері освіти з різними за масштабом межами (Цимбалару 2008, 17-18). За зазначеною точкою зору, освітній простір є складною ієрархічною структурою, пірамідою просторів, які можуть трактуватися як його рівні: глобальний, континентальний, освітній простір групи країн та країни, національно-регіональний, регіональний, територіально-регіональний, муніципальний (міський територіальний), локальний (окремого освітнього закладу), сімейний, особистісний освітній простір (Касярум 2013, 108-109).

У рамках сучасного глобального освітнього простору відбувається перехід від елітарної вищої освіти до якісної освіти для всіх, поглиблення міждержавної співпраці в освіті, збільшення в змісті освіти гуманітарної складової, поширення нововведень при збереженні національних традицій країн. Проявами світового освітнього простору є процеси обміну студентами та викладачами, співпраця між ЗВО країн над спільними проектами.

Прикладом співпраці групи країн у межах європейського континенту є створення Європейського простору вищої освіти (ЄПВО – з англійської – European Higher Education Area, або EHEA) з метою конструктивної діяльності європейських країн, спрямованої на скоординованість та інтеграцію процесів у сфері вищої освіти. Ідея формування ЄПВО виникла у 1970-х рр., коли Рада міністрів Європейського союзу прийняла резолюцію про програми співпраці у сфері освіти, а саме про програму Tempus з удосконалення навчальних планів і програм навчання університетів країн ЄС, програму Erasmus (1987), яка давала можливість європейським студентам вчитися семестр або рік в іншій країні. Членами ЄПВО станом на 2011 рік є 47 країн. У 2006 р. в Україні були створені Національний Болонський центр і Національна група промоутерів Болонського процесу (National Team Bologna Promoters), до якої були залучені фахівці провідних університетів. Країна запровадила освітньо-кваліфікаційні рівні бакалавра і магістра, розробила додаток до диплому, у ЗВО почала застосовуватися система оцінювання ECTS (Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area).

Можливість співпраці у межах європейського освітнього простору як комунікативної системи, до складу якого входить Україна, забезпечується, крім інших форм спілкування, інформаційно-комунікативними технологіями. У травні 2021 року Міністерством освіти і науки України було опубліковано Концепцію цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року, що спрямовувалась на створення цифрового освітнього простору.

Пандемія COVID-19, а потім вторгнення Росії на територію України та введення воєнного стану підтвердили важливість пришвидшення цифрової форми спілкування під час освітнього процесу в ЗВО країни. Впровадження інформаційно-комунікативних технологій сприяли розвитку комунікативного простору закладів освіти, який у наш час розширює можливості навчання в нових умовах, забезпечує перехід до нових форм обміну інформацією між учасниками

освітнього процесу (Ашиток 2020, 128-121; Ашиток 2021, 86-89; Ребуха, Брик 2021, 103-114).

Створення європейського освітнього простору, до складу якого включена Україна, вчасне впровадження інформаційно-комунікативних технологій сприяли швидкому розгортанню освітньої допомоги для українських студентів – вимушених переселенців у країнах ЄС. Вторгнення російських військ на територію України не лише вплинуло на систему вищої освіти України, але й спровокувало зміни у національних освітніх системах ЄС та інших країн. За підрахунками ООН, станом на жовтень 2022 року в європейських країнах перебувало 7,6 млн українських вимушених переселенців. За Директивою ЄС від 4.03.2022, цим особам тимчасово були надані такі самі права, як і громадянам країн-членів ЄС, що гарантувало їм вільний доступ до ринку праці та освітніх послуг (Вища освіта в Україні 2023, 39). Студентам були запропоновані різні форми підтримки, завдяки чому вони отримали можливість продовжити навчання в Україні у форматі онлайн, а викладачам була надана різного виду підтримка з адаптації в нових країнах, унаслідок чого для них були створені умови продовжувати викладання в українських закладах. Рекомендації Єврокомісії щодо визнання академічних та професійних кваліфікацій дозволили національним органам влади швидко здійснювати цей процес для українських вимушених переселенців.

Українським студентам, науковцям і науково-педагогічним працівникам, що опинилися в країнах ЄС, надавались допомога та підтримка на двох рівнях. Насамперед, на рівні загальноєвропейському, на якому їм у рамках тимчасового «зрівняння» у правах із громадянами ЄС були надані однакові права, в тому числі щодо доступу до освітніх послуг у країнах перебування. Також була впроваджена гнучкість у вирішенні питань участі українців у грантових програмах ЄС. У програмі Єврокомісії на 2023 рік передбачено 100 млн євро цільової допомоги Україні для відбудови українських шкіл, збільшено фінансування студентської мобільності та створено окремий проект для українських науковців «Marie Skłodowska-Curie Actions (Вища освіта в Україні 2023, 42).

Звісно, існують відмінності в організації комунікативних просторів країн. Ці відмінності в особливостях географії, культурі та релігії «не обов'язково накладаються одна на одну», тобто комунікативний простір може структуруватися безконфліктно на основі спільних цілей, цінностей та інтересів соціальних акторів (Karaoke Capitalism). Зокрема, в умовах надзвичайних ситуацій, в яких опинилася Україна унаслідок воєнних дій Росії проти неї, організація комунікативного простору на основі таких спільних цінностей, як взаємодопомога, співчуття, милосердя у межах ЄПВО та інших країн, стала передумовою надання освітніх послуг громадянам з охоплених війною територій.

Обговорення

Створення освітнього простору як комунікативної системи у межах ЄПВО та інших країн на основі спільних для цих країн і України гуманістичних цінностей слід розглядати у контексті не лише

переваг, а й недоліків інтегративних процесів у сфері освіти. Хоча здається, що зазначене не на часі, проте варто наголосити, що глобалізація в освітній сфері має, передусім, економічний характер. За оцінкою WTO, світовий ринок освіти склав у 1995 році \$ 27 млрд. Передбачається, що в 2025 році загальна кількість міжнародних студентів у світі становитиме 4,9 млн. (Мельник 2010). Зазначене не лише означає втрату престижу національної освіти, виїзду обдарованої молоді та вчених із країн з недостатнім розвитком освітньої інфраструктури або тих, що опинились у надзвичайних ситуаціях, а й втрату для вітчизняної економіки осіб, що отримують освіту за кордоном із можливим там працевлаштуванням. Крім того, глобалізація вищої освіти сприяє формуванню освіти, побудованої на культурних цінностях західного світу. Тому скористатися перевагами цього процесу зможуть не всі, а лише країни євроатлантичної цивілізації. Для інших країн глобалізація вищої школи може спровокувати популяризацію глобальних культурних цінностей, посилення світового домінування євроатлантичної культури, появу закордонних освітніх провайдерів на територіях національних держав; втрату національної культури та ідентичності (Скотна, Ашиток 2013, 87-90).

Зазначене є актуальним і у наш час. На початку російського вторгнення вважалося, що так звана проблема «brain drain» (відтоку мізків) може мати негативні наслідки як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективі. На початку квітня представники українських ЗВО, які брали участь у вебкасті Європейської асоціації міжнародної освіти (European Association for International Education), висловили побоювання, що внаслідок агресії, руйнувань та вимушеної міграції українська вища освіта зіткнеться з проблемою відтоку мізків. Частково ці побоювання вдалося нейтралізувати, оскільки українські університети зуміли напрацювати механізми комунікації зі своїми студентами, які перебуваючи за кордоном, продовжили навчання в Україні. Так само викладачі отримали можливість дистанційно працювати зі своїми студентами. Проте очевидним залишається той факт, що продовження воєнних дій навряд чи сприятиме швидкому поверненню вимушених переселенців (Вища освіта в Україні 2023, 43).

Не менш болючою стала проблема, пов'язана з відсутністю можливості для представників молодого покоління вивчати українську мову, літературу та історію в країнах перебування. Освітній омбудсмен С. Горбачов зазначив, що для вирішення цієї проблеми потрібні узгоджені дії з міністерствами освіти країн перебування, що актуально у контексті заяви європейської комісарки з питань внутрішніх справ Йлви Йоганссон, яка сформулювала позицію Євросоюзу щодо українських дітей так: ЄС не буде робити жодних кроків для того, щоб українські діти зберігали зв'язок з українською освітою. С. Горбачов наголосив: «То, може, час Міністерству освіти і науки України згадати, що від нього залежить те, як ми підтримаємо наших дітей за кордоном, та створювати умови, щоб наші діти не втрачали

зв'язок з Україною? Бо ризик втратити ціле українське освітнє покоління дуже високий, на жаль» (Навчання українських дітей за кордоном). Пропозиція освітнього омбудсмена на часі, адже спілкування в європейському освітньому просторі відбувається на національних мовах та англійській, створені на основі «стандартної світової розмовної англійської». Загалом англійською мовою в ЄС сьогодні може спілкуватися більш ніж половина європейців – 51% (Пелагеша 2008, 222) (в Україні, за даними Інституту соціології НАН, лише 1,3% населення). Ця мова поширюється через мовну політику Євросоюзу: її вивчають 90% школярів, починаючи з молодшої школи (Пелагеша 2008, 225).

Висновки

Зважаючи на те, що освітній простір як комунікативна система є базовим компонентом будь-якої суверенної держави, важливо шукати шляхи збереження в його межах монополію на національну культуру та мову, оскільки саме мова і культура й надалі сприймаються як найбільш сильні маркери державності та національної ідентичності. Зрозумілим є, що національна освітня політика в добу глобалізації не може спрямовуватися на ізоляцію. Вона має конкретизуватися відповідно до історичних, етнокультурних та інших особливостей розвитку кожної країни на основі загальнолюдських цінностей. Саме універсальні гуманістичні цінності виступають беззаперечною основою для формування та розвитку універсального комунікативного простору на засадах взаєморозуміння, без якої стають неможливими взаємодопомога і співпраця.

Список літератури

1. Ашиток Н. І. Інформаційно-комунікативний аспект розвитку сучасної вищої освіти в Україні. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Філософія. Культурологія»*. 2020. Вип. 1 (31). С. 128-131. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.31.14840>
2. Ашиток Н. І. Соціокультурний аспект впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освіту. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Філософія. Культурологія»*. 2021. Вип. № 2 (34), С. 86-89. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.34.16334>
3. Ніколаєв Є., Рій Г., Шемелинець І. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
4. Касярум Н. Освітній простір: становлення поняття. *Витоки педагогічної майстерності*. 2013. Випуск 12. С. 107-113.
5. Литвинова Л. В. До питання наукового осмислення поняття комунікативного простору: сучасний стан та аналіз концепцій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019, № 7. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=146> DOI: 10.32702/2307-2156-2019.7.20
6. Ключко Н. Навчання українських дітей за кордоном. Освітній омбудсмен назвав болючі проблеми. URL: <https://glavcom.ua/country/science/navchannja-ukrajinskikh-ditej-za-kordonom-osvitnij-ombudsmen-nazvav-boljuchi-problemi-868516.html>
7. Пелагеша Н. *Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації*. К.: НІСД, 2008. 288 с.
8. Ребуха Л., Брик Р. Інформаційно-освітній простір закладів освіти: функціональні особливості освітнього веб-сайту. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2021. № 2. С. 103-114.
9. Скотна Н. В., Ашиток Н. І. Вища освіта в епоху глобалізації. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Філософія. Культурологія»*. № 2(18). 2013. С. 87-90. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.18.7479>

10. Мельник Ю. М. *Специфіка розвитку вищої освіти в період глобалізації. Конспект лекцій з дисципліни «Економіка та управління знаннями»*. Суми: СумДУ, 2010. 148 с.

11. Цимбалару А. Д. Компонентно-структурний аналіз поняття «освітній простір». Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2007 рік. Київ: Педагогічна думка, 2008. С. 17-18.

12. Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area. March 12, 2010.

13. Nordstrom K, Ridderstrale J. *Karaoke Capitalism: Managing for Mankind*. Canada: Pearson Education, 2003. 328 p. URL: <https://www.slideshare.net/menta90/karaoke-capitalism-chapter1>.

References

1. Ashytok, Nadiia. 2020. "Informatsiino-komunikatyvnyi aspekt rozvytku suchasnoi vyshchoi osvity v Ukraini" ["Information and communication aspect of the development of modern higher education in Ukraine"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology* 1 (31): 128–131. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.31.14840>

2. Ashytok, Nadiia. 2021. "Sotsiokulturnyi aspekt vprovadzhenia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v osvitu" ["The sociocultural aspect of information and communication technologies implementation in education"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology* 2 (34): 86–89. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.34.16334>

3. Vyshcha osvita v Ukraini: zminy cherez viinu: analitychnyi zvit [Higher education in Ukraine: changes due to the war. Analytical report], edited by Yevhen Nikolaiev, Hryhorii Rii and Ivan Shemelynets. 2023. Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka.

4. Kasiarum, Nadiia. 2013. "Osvitnii prostir: stanovlennia poniattia" ["Educational space: formation of the concept"]. *Vytoky pedahohichnoi maisterosti, Origins of pedagogical skills* 12: 107–113.

5. Lytvynova, Larysa. 2019. "Do pytannia naukovoho osmyslennia poniattia komunikatyvnoho prostoru: suchasnyi stan ta analiz kontseptsii" ["To the question of scientific comprehension of the notion of communicative space: the present state and the analysis of concepts"]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta*

rozvytok, State administration: improvement and development 7. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=146>

6. Klochko, Nadiia. 2022. "Navchannia ukrainskykh ditei za kordonom. Osvitnii ombudsmen nazvav boliuchi problemy" ["Education of Ukrainian children abroad. The educational ombudsman named painful problems"]. *Hlavkom, Head*. <https://glavcom.ua/country/>

7. Pelahesha, Natalia. 2008. *Ukraina u smyslovykh viinah postmodernu: transformatsiia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti v umovakh hlobalizatsii [Ukraine in the semantic wars of postmodernity: the transformation of Ukrainian national identity in the conditions of globalization]*. Kyiv: NISD.

8. Rebukha, Liliia, and Roman Bryk. 2021. "Informatsiino- osvitnii prostir zakladiv osvity: funktsionalni osoblyvosti osvitnoho veb-saitu" ["Information and educational space of educational institutions: functional features of an educational website"]. *Humanitarni studii: istoriia ta pedahohika, Humanitarian Studies: History and Pedagogy* 2: 103–114.

9. Skotna, Nadiia, and Nadiia Ashytok. 2013. Vyshcha osvita v epokhu hlobalizatsii [Higher education in the era of globalization]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology* 2 (18): 87–90.

10. Melnyk, Yu. 2010. *Spetsyfika rozvytku vyshchoi osvity v period hlobalizatsii. Konspekt leksii [The specifics of the development of higher education in the period of globalization. Lecture summary]*. Sumy: SumDU.

11. Tsymbalaru, Anzhelika. 2008. Komponentno-strukturnyi analiz poniattia "osvitnii prostir". Anotovani rezultaty naukovodoslidnoi roboty Instytutu pedahohiky za 2007 rik [Component-structural analysis of the concept of "educational space". Annotated results of research work of the Pedagogical Institute for 2007], 17–18. Kyiv: Pedahohichna dumka.

12. European Higher Education Area. 2010. "Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area." <https://www.ehea.info/Upload/>

13. Nordstrom, Kjell, and Jonas Ridderstrale. 2003. *Karaoke Capitalism: Managing for Mankind*. Canada: Pearson Education. 2003. 328 p. URL: <https://www.slideshare.net/menta90/karaoke-capitalism-chapter1>.

N. Ashytok

EDUCATIONAL SPACE AS A COMMUNICATION SYSTEM IN A GLOBALIZED WORLD

Introduction. In the era of globalization, integrative processes in various spheres of society began to be considered as the development of economic, information, communication, and educational spaces, giving their importance to the interaction of subjects of social activity within territories of different scales. **The aim** of the article is to understand modern higher education as a communication system. **The tasks** are to investigate the specifics of the educational communication space, and the current state of its development. **Research methods** are general scientific and special methods and approaches used to study the educational space of higher education as a communication system. Among them, there is the systems approach, which is aimed at revealing the integrity of educational objects (educational spaces of different levels), identifying various types of connections in them, and bringing them into a single theoretical picture. **Research results.** In the era of globalization, the following educational communication spaces are distinguished: global, continental, groups of countries, and countries. Manifestations of these spaces are the exchange of students and teachers and cooperation between higher education institutions of different countries on projects. In the European space, the possibility of cooperation is provided by ICT and other forms of communication. This contributed to educational assistance for immigrants from Ukraine, who are temporarily granted free access to the labor market and educational services of EU countries. **Discussion.** The creation of an educational space as a communication system should be considered in the context of the advantages and the disadvantages of globalization. It is about the growth of international trade in educational services, which can mean the loss of prestige of national education and the departure of young people from countries in emergencies. **Conclusions.** The educational space as a communication system is a component of the state, and therefore it is important to look for ways to preserve the monopoly on national culture, language, and educational traditions.

Keywords: educational space, communication system, globalization, communication, development, education.